

Організація постпенітенціарного патронату в Російській імперії у XIX – на початку XX ст.

У статті висвітлюється організація процесу здійснення постпенітенціарного патронату в Російській імперії у XIX – на початку XX ст. Простежується процес переходу від тюремної благодійності (турботи про стан тюрем в цілому) до виникнення безпосередньо патронажних товариств (супровід колишніх в'язнів). Аналізується діяльність товариств патронату, зокрема види їх роботи, кількість опікуваних. Виявлено, що серед видів допомоги переважало забезпечення звільнених одягом і взуттям, грошова допомога, влаштування на роботу, розміщення дітей ув'язнених до притулків тощо. Товариства опікувалися звільненими після відбуття покарання (як після першого ув'язнення, так і рецидивістами), достроково та умовно звільненими, їх сім'ями; повнолітніми та неповнолітніми обох статей. Приділено увагу аналізу законодавчого підґрунтя, труднощам функціонування товариств патронату.

Ключові слова: піклувальні про тюрми товариства, постпенітенціарний патронат, товариства патронату, звільнений з пенітенціарної установи.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Станом на 1 січня 2014 р. в 182 установах, що належали до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, трималося 127830 осіб, крім того, на обліку у 697 підрозділах кримінально-виконавчої інспекції перебувало 129462 засуджених до кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі [6]. Ресоціалізація особи засудженого, яку здійснює установа виконання покарання (далі – УВП), полягає у формуванні законослухняної поведінки, зміні особистісної спрямованості, відновленні раніше порушених якостей та зв'язків особи задля її повернення у суспільство. В УВП діють школи підготовки засуджених до життя після в'язниці, однак фактично кожна третя особа, яка звільнилася, потребує спеціальної допомоги. Це пояснюється тим, що у в'язнів виникають розлади в емоційній, психічній, сексуальній сферах, вони підпадають під вплив в'язничної субкультури, втрачають соціально корисні зв'язки. У звільнених часто виникають проблеми соціально-побутового характеру: відсутність житла, роботи, медичного обслуговування тощо. До того ж, наслідки в'язничної ізоляції виявляються у процесах стигматизації і дискримінації: суспільство здебільшого не бажає «приймати» осіб, які відбули покарання. Вищесказане доводить актуальність оптимізації процесу організації патронажу звільнених з пенітенціарних установ, вироблення та запровадження ефективних технологій діяльності щодо їх повернення у суспільство. Однак створення оптимальної моделі посттюремного патронажу є неможливим без ретельного вивчення історії питання.

Аналіз досліджень і публікацій... Аналізом практичної діяльності, теоретичним обґрунтуванням процесу постпенітенціарного супроводу дорослих злочинців у кінці XIX – на початку XX ст. займалися П.І.Люблінський [8], Г.С.Фельдштейн [18], Д.А.Дриль [5], М.Ф.Лучинський [7], С.Гогель [3], І.Я.Фойницький [19], Г.В.Демченко [4] та інші юристи, правознавці, суспільствознавці, громадські діячі. Щодо сучасних істориків, то вони висвітлюють тему фрагментарно. Патронату дорослих засуджених торкалися О.Беца, Д.Лагодіна, частково І.П.Павлова [16], П.В.Власов [2] та ін.. Ряд праць присвячено патронату неповнолітніх правопорушників, серед яких слід виділити роботи В.П.Шпак [20], О.В.Мішиної [9], В.В.Селяніної [17] та ін.. Найбільш ґрунтовною у контексті теми вважаємо працю Л.І.Беляєвої «Патронат в Росії (XIX ст. – початок XX ст.)» [1]. Однак сучасні наукові роботи не відтворюють цілісної картини організації патронажного руху в зазначений період.

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є на основі джерел XIX – початку XX ст. висвітлення основних засад підтримки звільнених з пенітенціарних установ в Російській імперії.

Виклад основного матеріалу... На відміну від Західних країн, де ще у кінці XVIII ст. почали з'являтися недержавні товариства допомоги звільненим, в Російській імперії виник рух, спрямований на підтримку тюремних установ, причому ініціатива тут належала владі. Тюрми в Росії протягом тривалого часу перебували в незадовільному стані: харчування утриманців було жахливим, приміщення – не пристосованими до життя, тюремна атмосфера – аморальною, катастрофічно не вистачало одягу. Спроби реорганізувати тюремну систему здійснила Катерина II, коли у 1787 р. власноруч написала «Устав про тюрми». Згодом звернув увагу на стан в'язниць Олександр I. Він доручив відомому лондонському філантропу, спеціалісту з тюрем Вальтеру Веннінгу обстежити петербурзькі місця ув'язнення. Останній надав імператору звіт про стан в'язниць із пропозиціями щодо його покращання, однією з яких було заснувати Піклувальне про тюрми товариство, яке і виникло у 1819 р. Товариство перебувало під заступництвом імператора,

очолив його тодішній міністр духовних справ і народної просвіти князь О.М.Голіцин. Згідно з уставом, воно мало на меті моральне виправлення злочинців, допомогу ув'язненим за борги. Передбачалися наступні методи виправлення: безпосередній і постійний нагляд за ув'язненими, розміщення їх за родом злочину або звинувачення, навчання християнському благочестю та моральності, забезпечення позитивними заняттями; переведення порушників дисципліни, агресивних в'язнів до усамітненого місця [21, с.546]. У 1851 р. було прийнято новий устав товариства, відповідно до якого основною метою його діяльності було покращання фізичного і морального стану утриманців місць позбавлення волі. Опіка товариства розповсюджувалася на тюрми, тюремні будинки (замки), поліцейські місця утримання і виправлення, арештантські відділення.

Виконавчими органами товариства були чоловічий і жіночий комітети та їх відділення, які очолювали головні посадові особи губернії або повіту. Члени комітетів мали право відвідувати тюрми у будь-який час, рекомендувати кандидатури наглядачів або їх помічників, висувати представників до спостережних комісій при тюрмах або арештантських приміщеннях. Правління комітетів могли влаштовувати для осіб, які перебували в місцях позбавлення волі, читання релігійно-морального змісту, співбесіди, опікуватися родичами засуджених. Так, при Санкт-Петербурзькому Чоловічому комітеті існував Олександрівський притулок для арештантських дітей, де на 1 січня 1897 р. перебувало 30 осіб; при московських комітетах – Сергієво-Єлисаветинський притулок для дружин і дітей, які добровільно відправлялися за злочинцями до Сибіру [21, с.547]. В останньому наглядали за поведінкою опікуваних, особливо дітей, заохочували їх до діяльності; досліджували майновий стан та ступінь нужденності; при відправленні забезпечували одягом, медикаментами, харчами, ремісничими інструментами, грошима. Якщо мати, за якою слідувала дитина, помирала, то останню влаштовували до закладу громадської опіки або надійної сім'ї [7, с.33]. У Москві з 1864 р. діяв приватний притулок для дітей осіб, які утримувалися в місцях позбавлення волі. Він існував на кошти благодійника К.Т.Солдатенкова та перебував під заступництвом З.Єсипової, яка все життя працювала тюремною попечителькою. Діти потрапляли до притулку у ранньому віці та перебували там до 12-13 років, після чого влаштовувалися до ремісничих установ. Працівники притулку навіть після випуску дитини стежили за її долею, дбали про належне ставлення до неї в ремісничих училищах.

Піклувальні про тюрми товариства існували за рахунок сум, отриманих від казначейства, міського громадського управління, з пожертв, гурткових зборів.

Протягом 1893-1895 рр. відбулася реорганізація піклувальних товариств: у Санкт-Петербурзі та Москві тюремні комітети були ліквідовані та засновані чоловічі і жіночі тюремні благодійні комітети, які вже не брали участі в господарських справах місць позбавлення волі, а займалися виключно благодійною діяльністю, а саме: сприяли пошуку коштів особам, які звільнилися з-під варті або відбули термінове ув'язнення, піклувалися про долю звільнених неповнолітніх; опікувалися дітьми та сім'ями ув'язнених, сприяли звільненню осіб, ув'язнених за борги [21, с.547]. Як бачимо, реорганізація була здійснена для того, щоб посилити саме патронажну функцію, що наближало ці товариства до закордонних. Хоча не можна сказати, що піклувальні комітети не виконували патронажних функцій. Так, Санкт-Петербурзький комітет у 1827 р. влаштував для тих, кого випускали з тюрем, особливе сховище, де вони перебували до того часу, як знайдуть собі роботу. У 1835 р. у складі цього комітету було організовано Особливий комітет для розбору жебраків, який також мав турбуватися про надання притулку, харчування та заробітку звільненим [7, с.V].

Безпосередньо патронажні товариства почали виникати у другій половині XIX ст., зокрема у 1878 р. з'явилося Кишинівське товариство допомоги особам, звільненим від тюремного ув'язнення, у тому ж році – Санкт-Петербурзьке товариство сприяння неповнолітнім, звільненим з місць позбавлення волі. Характер патронажних мали також два товариства в Москві та по одному в Одесі, Пермі, Ярославлі. Але до кінця 1890-х рр. кількість таких товариств залишалася незначною. 10/12 червня 1900 р. було видано закон про обмеження висилки до Сибіру та її заміну відданням засуджених у виправні арештантські відділки, що викликав швидке збільшення патронажних товариств: протягом наступного п'ятиріччя їх кількість зросла майже вдвічі [7, с.V].

Зростанню кількості товариств патронату сприяло також видання затвердженого 10 вересня 1908 р. Нормального уставу товариств заступництва осіб, які звільняються з місць позбавлення волі (патронату). У 1909 р. прийнято закон про умовне дострокове звільнення, і протягом наступних двох років було засновано більше 100 нових патронажних товариств [7, с.VI]. Зупинимося на змісті згаданого вище Нормального уставу. Згідно з ним товариство патронату мало такі цілі: сприяти особам, звільненим з місць ув'язнення, в улаштуванні їх побуту з метою їх повернення на шлях чесного життя, допомагати нужденним сімействам ув'язнених та висильних [7, с.1]. Товариство перебувало у віданні Міністерства Юстиції по Головному тюремному управлінню (далі – ГТУ).

Під заступництво товариства могли бути прийняті: особи, звільнені з місць ув'язнення після відбування першого покарання позбавленням волі, а також рецидивісти у тому випадку, якщо особа подавала надію повернутися на шлях чесного життя; особи, умовно звільнені від покарання на основі закону 1909 р.; ті з осіб, утримуваних під вартою, відносно яких було припинено карне переслідування, винесено виправдувальний вирок або які були звільнені від покарання; сімейства осіб, що перебували під вартою, та висильних [7, с.2].

Відповідно до уставу діяльність товариства мала виявлятися у забезпеченні осіб, взятих під опіку, одягом, харчами, медичною допомогою, інструментами, матеріалами та іншими корисними речами; у виданні їм позик та грошових допомог; у турботі про підшукування для цих осіб занять та робочих місць; у сприянні розміщенню їх у притулки, лікарні, школи, сховища, будинки працелюбства, безкоштовні або дешеві квартири; у прийнятті заходів до якнайшвидшого отримання виду на помешкання; у сприянні відправленню на батьківщину; у полегшенні і наданні їм порад щодо виховання дітей тощо [7, с.6-7]. Товариство могло відкривати, з дотриманням чинних узаконень та правил, притулки, сховища, столові, будинки працелюбства, майстерні та інші заклади.

Товариство мало право для виконання своїх цілей набувати та відчужувати нерухоме майно, приймати пожертви, отримувати дарчі по заповіту, вступати у будь-які дозволені законом договори та угоди, користуючись у відношенні сплати податків всіма перевагами, наданими благодійним організаціям. Товариство мало печатку з написом: «Товариство заступництва осіб, звільнених з місць ув'язнення» (певних губернії, повіту, міста). Члени товариства могли отримувати свідоцтва, що підтверджували їх приналежність до товариства [7, с.10].

Річні звіти про діяльність товариства після затвердження загальними зборами мали надаватися щорічно у двох примірниках: губернатору (начальнику області, градоначальнику) та в Головне тюремне управління, друкуватися у губернських відомостях, а за можливості, і в інших місцевих періодичних виданнях. Управління справами товариства зосереджувалося у місті. В інших містах губернії (області), у яких не було самостійних товариств патронату, могли відкриватися відділення товариства. Товариство повинно було надавати можливу допомогу іншим існуючим в імперії товариствам патронату та взаємодіяти з ними та іншими благодійними установами, що могли сприяти реалізації задач товариства [7, с.12].

Другий розділ Нормального уставу присвячений складу товариства. Останнє могло складатися з необмеженої кількості осіб обох статей, всіх станів, звань та віросповідань. Не могли бути його членами неповнолітні, учні навчальних закладів; ті, що перебували під гласним наглядом поліції; визнані винними в злочинних діяннях [7, с.13]. Члени товариства поділялися на почесних, дійсних і співробітників. Почесні члени обиралися загальними зборами за представленням правління з тих осіб, які пожертвували на користь товариства не менше 1 тисячі карбованців або надали йому інші суттєві послуги [7, с.13]. Дійсні члени зобов'язувалися робити на користь товариства щорічний внесок у розмірі, визначеному загальними зборами. Для потрапляння до складу дійсних членів була потрібна рекомендація двох почесних і дійсних членів товариства. Члени-співробітники не робили грошового внеску, однак зобов'язувалися виконувати доручення товариства та сприяти здійсненню визначених ним цілей своєю власною працею [7, с.14].

Третій розділ Нормального уставу присвячений коштам товариства. Вони утворювалися з прибутків від належних товариству капіталів та нерухомого майна; членських внесків, пожертв та переказів по духовних заповітах; допомог з боку урядових та суспільних установ; кружкових та інших зборів, дозволених чинною владою; прибутків з влаштованих товариством виставок, читань, концертів, спектаклів тощо [7, с.15].

Управління справами товариства належало правлінню та загальним зборам його членів. Нагляд за правильним проведенням справ товариства покладався на Ревізійну комісію. До обов'язків правління зокрема належали: збільшення коштів товариства; завідування майном, капіталами та установами товариства; ведення списку членів товариства, виключення тих, які не сплачували членські внески та не виконували своїх обов'язків; збирання відомостей про осіб, які звернулися до товариства за заступництвом, надання їм відповідної допомоги, нагляд за належним використанням ними виданих допомог; порушення клопотань перед чинною владою про надання опікуваним особам дозволених законом пільг; складання та представлення на затвердження загальних зборів річних кошторисів і звітів про суми та діяльність товариства; взаємовідносини від імені товариства з необхідними особами та установами та інше [7, с.20-21].

Однак, після виходу цього уставу товариства патронату хоча й почали виникати, однак далеко не скрізь і не з тією швидкістю, з якою очікувалося. Тому міністр юстиції особливим циркуляром по Головному тюремному управлінню від 8 травня 1909 р. звернувся до начальників губерній з проханням скликати під своїм головуванням наради для обговорення питання про заходи, необхідні для якнайшвидшого утворення товариств патронату. У цьому циркулярі зазначалося, що особливі

зусилля членів патронату мають бути спрямовані на рекомендації звільнених на місця роботи, для чого слід запрошувати до числа членів таких товариств промисловців, господарів майстерень, магазинів тощо.

На 1 січня 1913 р. ГТУ зареєструвало 117 товариств, що переслідували цілі тюремного патронату. Крім того, зареєстровано ще 38 установ патронатного характеру, тобто разом 155 товариств та установ [13, с.87].

Зупинимося на кількості опікуваних товариствами (за даними тих товариств, які подали звіти) (таблиця 1):

Таблиця 1

Кількість опікуваних патронатними товариствами у 1909-1914 рр. [10, с.166; 11, с.138; 12, с.106; 13, с.88; 14, с.133; 15, с.134]

Дата	чоловіків		Жінок	
	неповнолітніх	повнолітніх	неповнолітніх	Повнолітні х
на 1 січня 1909 р.	324	-	231	151
протягом 1909 р. прибуло	454	69	522	10988
протягом 1909 р. вибуло	406	43	490	10931
прийнято в 1909 р. достроково звільнених	1	77	-	4
на 1 січня 1910 р.	372	26	263	208
протягом 1910 р. прибуло	366	26	492	10340
протягом 1910 р. вибуло	339	10	483	10327
прийнято в 1910 р. достроково звільнених	6	58	3	12
на 1 січня 1911 р.	398	11	241	189
протягом 1911 р. прибуло	698	-	301	9839
протягом 1911 р. вибуло	389	-	229	9718
прийнято в 1911 р. достроково звільнених	11	619	9	56
на 1 січня 1912 р.	299	-	260	187
протягом 1912 р. прибуло	346	221	240	9884
протягом 1912 р. вибуло	264	28	181	9843
прийнято в 1912 р. достроково звільнених	2	263	-	33
на 1 січня 1913 р.	242	88	365	177
протягом 1913 р. прибуло	827	181	298	7972
протягом 1913 р. вибуло	398	-	237	7943
прийнято в 1913 р. достроково звільнених	-	268	813	23
на 1 січня 1914 р.	468	-	390	183
протягом 1914 р. прибуло	580	45	327	5460
у 1914 р. вибуло	186	46	193	5365
прийнято в 1914 р. достроково звільнених	54			
на 1 січня 1915 р.	248	-	361	272

Як бачимо, найчастіше до товариств зверталися неповнолітні чоловічої статі та повнолітні жінки, достроково звільнені склали незначний відсоток. Найбільша кількість опікуваних за даними на 1 січня 1912 р. перебувала в сховищі імені Її Імператорської Високості Євгенії

Максиміліанівни принцеси Ольденбурзької для опіки жінок, звільнених із Санкт-Петербурзьких місць ув'язнення (105 осіб), притулку Цесарівни Марії (122 осіб), притулку імені Її Імператорської Високості Євгенії Максиміліанівни принцеси Ольденбурзької для опіки арештантських дітей-дівчат (83 осіб), Олександрівському притулку для арештантських дітей (59 осіб) [14, с.106].

У 1910 р. 39 товариств патронату надали наступні види допомоги (таблиця 2):

Таблиця 2

Види допомог, що надавалися товариствами патронату [10, с.139-140]

Різновид допомоги	Кількість осіб, яким надано допомогу
1. Сприяння у харчуванні та пошуку житла і заробітку	
а) найнято квартир і кутів	32 (ще найнято квартири 6 сімействам без вказання кількості осіб)
б) рекомендовано і влаштовано на місця роботи	428
в) розміщено і працевлаштовано на батьківщині	131
г) розміщено у будинки працелюбства	3
д) розміщено у притулки	182
е) прийнято дітей у притулки	526
ж) надано безкоштовних обідів	124
Разом	1426
2. Допомога необхідними предметами та одягом	
а) видано одягу і взуття	1170
б) видано інструментів	6
Разом	1176
3. Грошова допомога членам сім'ї	758
4. Юридична допомога	
а) порушено клопотання про невисилку	44
б) сприяння щодо якнайшвидшого призначення справи	13
в) сприяння у підшуканні захисника	20
г) призначено піклувальника	16
д) прийнято поручительство та внесено заклад	14
Разом	107
В цілому надано патронатної допомоги	3467

Як бачимо з таблиці 2, серед видів допомоги переважало забезпечення одягом і взуттям, грошова допомога, розміщення дітей до притулків, влаштування на роботу. Необхідно зазначити, що загальна кількість осіб, яким у 1910 р. була надана допомога, становила 3467, у 1911 р. – 3325, у 1912 р. – 3291 особу [12, с.101-106; 13, с.85-89]. На 1 січня 1914 р. ГТУ зареєструвало 145 товариств та установ (деякі товариства мали філії: так, наприклад, Лубенське товариство патронату мало 4 відділення) [14, с.133]. Загальна кількість осіб, яким допомогли у 1914 р., дорівнювала 2066 (кількість об'єктів допомоги очевидно знизилася у зв'язку з військовими подіями – В.С.) [14, с.135]. Реальна кількість осіб, яким допомогли протягом зазначених років, суттєво перевищувала вказану у звітах, оскільки окремі товариства часто лише вказували суму, на яку здійснено сприяння.

У 1914 р. наявні в імперії товариства патронату вперше скористалися грошовими допомогамі від казни на підставі закону 24 грудня 1912 р. про державну допомогу Товариствам заступництва осіб, звільнених з місць ув'язнення. В цілому таких допомог було видано на 37825 крб. Найбільша сума була видана Петроградському дамському благодійно-тюремному комітету (15000 крб.), Петроградській чоловічій благодійно-тюремний комітет отримав 6000, Київське товариство патронату – 4500, Петроградське – 3500, суми, отримані іншими товариствами, коливалися у межах 25-1200 крб. [14, с.132].

Не дивлячись на досить плідну роботу, спостерігався ряд труднощів у діяльності товариств патронату. Навіть у звіті по Головному тюремному управлінню за 1910 р. йшлося про те, що

«діяльність наших товариств патронату до цих пір ще не може бути визнана такою, що засвоїла найбільш доцільні методи та прийоми» [11, с.133]. Головним утрудненням називалася необхідність присвячувати кожному патронованому достатньо багато часу, що не могло бути прийнятним для всіх членів товариств. Останні в основному обмежувалися виплатою членських внесків, а всю діяльність зі сприяння підопічним залишали правлінню товариства. Члени ж правлінь, у свою чергу, посідаючи те чи інше службове або суспільне становище та маючи особисті справи та турботи, також були позбавлені можливості виявляти достатньо енергійну діяльність у вказаному напрямку. У результаті спостерігалася або неуважне ставлення до справи, або лише номінальне патрунування звільнених з місць ув'язнення, і діяльність товариств патронату полягала, як правило, лише у виданні звільненим або їх сімействам допомоги, причому останнє також мало досить випадковий характер. Суттєву проблему в діяльності товариств патронату становила незадовільність у поданні звітності до Головного тюремного управління, що не давало можливості скласти цілісне уявлення про стан патронатної діяльності.

Варто наголосити, що на основі практичної роботи та аналізу закордонного досвіду була напрацьована значна теоретична база роботи з колишніми в'язнями: запропоновано технологію роботи з цією категорією клієнтів, обґрунтовано застосування тих чи інших методів і прийомів, вироблено принципи, на яких базувалася ця діяльність. Важливим було визнання необхідності роботи з колишніми засудженими, починаючи з їх перебування у в'язниці, докладного вивчення особистості злочинця, впливу на оточення, у тому числі сімейне; надання методичних порад щодо виховання дітей. Матеріальна допомога у теоретичній літературі вважалася небажаною.

У процесі розвитку патронажного руху в Російській імперії широко використовувався закордонний досвід, оскільки патронажна діяльність там була набагато потужнішою. Так, перші товариства патронажного типу з'явилися у 1776 р. в Філадельфії, в Європі – у 1797 р. (Данія). В інших європейських країнах вони почали виникати у 1820-30-ті роки, а широке розповсюдження отримали на межі XIX – XX ст. Так, у Франції у 1901 р. нараховувалося 103 товариства патронату з 20 тис. патронованих. В Англії, Шотландії та Ірландії у 1906 р. існувало відповідно 68, 6 та 12 товариств [8, с.331], у 1905 р. від англійських товариств отримали допомогу 52685 осіб [8, с.337]. Патронати мали суттєву державну підтримку, у тому числі фінансову. У 1890, 1894, 1898, 1905 та 1911 рр. відбулися міжнародні конгреси патронату [8, с.356].

Висновки... Як бачимо з матеріалів, наведених у статті, цілеспрямована допомога утриманцям та звільненим з пенітенціарних установ в Російській імперії з'явилася на початку XIX ст. та досягла свого апогею у кінці XIX – на початку XX ст. Оскільки патронажний рух в Росії був молодшим за американський та європейський, учасники цього руху активно вивчали та використовували закордонний досвід, привносячи вітчизняні особливості в цю діяльність. Спочатку в роботі організацій переважали піклувальні функції (в основному опікувалися проблемами тюрем, паралельно інколи допомагали колишнім в'язням), а з останньої третини XIX ст. на перший план поступово висунулася патронажна функція (допомога тим, хто звільнився з місць позбавлення волі). Достатньо різноманітними були види допомоги, якими охоплено значну кількість опікуваних; переважало забезпечення одягом і взуттям, грошова допомога, розміщення дітей до притулків, влаштування на роботу тощо. До проблем діяльності товариств патронату слід віднести нестачу часу, можливостей у членів товариств, відсутність чіткої системи звітності, формальне ставлення до справи, уповільнення в діяльності під час революційних та військових подій тощо. Треба зауважити, що багато аспектів теми потребують подальшого ретельного вивчення (наприклад, стан злочинності в Російській імперії того часу, особливості роботи з неповнолітніми злочинцями, специфіка здійснення патронату в регіонах, зокрема Південному та ін..).

Список використаних джерел і літератури:

1. Беляева Л. И. Патронат в России (XIX – начало XX в.): Учебное пособие / Лариса Ивановна Беляева. – М.: Акад. МВД России, 1996. –115 с.
2. Власов П. В. Благотворительность и милосердие в России / Павел Васильевич Власов. – М. : ЗАО Изд-во Центрполиграф, 2001. – С.58–78.
3. Гогель С. К. О развитии и правильной постановке патроната в России / Сергей Константинович Гогель // Тюремный вестник. – 1900. – №11. – С.522–534.
4. Демченко Г. В. Общества патроната – их возникновение и распространение, устройство и деятельность / Григорий Васильевич Демченко. – Б.М. : Б.и. [1919], 23,19 с.
5. Дриль Д. А. Наши исправительно-воспитательные заведения и вопросы исправительного воспитания / Дмитрий Андреевич Дриль // Журнал министерства юстиции. – 1898. – №9. – С.173–194.
6. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>
7. Лучинский Н. Ф. Правила патроната над тюремными выпущенниками / Николай Федорович Лучинский. – Спб, 1912. – 43 с.

8. Люблинский П. И. На смену старого права: Сборник статей по вопросам текущей правовой жизни / Павел Исаевич Люблинский. – Петроград: Типо-лит. Руманова, 1915. – 440 с.
9. Мишина Е. В. Патронат над несовершеннолетними в дореволюционной России / Елена Вячеславовна Мишина // История государства и права. – 2002. – №1. – С.10–14.
10. Отчет по Главному Тюремному управлению за 1909 г. Часть I. Объяснения. – С.-Петербург: Типо-литография С.-Петербургской тюрьмы, 1911. – С. 159–168 (Приложение к №4 и 5 журнала «Тюремный вестник» за 1911 г.).
11. Отчет по Главному Тюремному управлению за 1910 г. Часть I. Объяснения. – С.-Петербург: Типо-литография С.-Петербургской тюрьмы, 1912. – С. 133–140 (Приложение к №3 журнала «Тюремный вестник» за 1912 г.).
12. Отчет по Главному Тюремному управлению за 1911 г. Часть I. Объяснения. – С.-Петербург: Типо-литография С.-Петербургской тюрьмы, 1913. – С. 101–106 (Приложение к №15 журнала «Тюремный вестник» за 1913 г.).
13. Отчет по Главному Тюремному управлению за 1912 г. Часть I. Объяснения. – С.-Петербург: Типо-литография С.-Петербургской тюрьмы, 1914. – С. 85–89 (Приложение к №6-7 журнала «Тюремный вестник» за 1914 г.).
14. Отчет по Главному Тюремному управлению за 1913 г. Часть I. Объяснения. – С.-Петербург: Типо-литография Петроградской тюрьмы, 1914. – С. 131–133 (Приложение к №12 журнала «Тюремный вестник» за 1914 г.).
15. Отчет по Главному Тюремному управлению за 1914 г. Часть I. Объяснения. – Петроград: Типо-литография Петроградской тюрьмы, 1915. – С. 131–135 (Приложение к №1 журнала «Тюремный вестник» за 1916 г.).
16. Павлова И.П. Тюрьма и благотворительность в Российской империи второй половины XIX – начала XX вв. / И.П.Павлова // Благотворительность в России. Исторические и социально-экономические исследования. – СПб.: «Лики России», 2003. – С.319–333.
17. Селянина В.В. Исторические аспекты социального патроната несовершеннолетних правонарушителей в России [Электронный ресурс] / В.В.Селянина // Вопросы ювенальной юстиции. – 2001. – №1. – Режим доступа : / <http://nan.ru/?f=publik/&p=24>.
18. Фельдштейн Г. С. Патронат. Его необходимость и принципы организации / Григорий Самуилович Фельдштейн. – СПб. : Сенатская типография, 1900. – 56 с.
19. Фойницкий И. Патронат в России и за границей / Иван Яковлевич Фойницкий // Вестник Европы. – 1878. – февраль. – С.640–671.
20. Шпак В. П. Реабілітаційна діяльність зарубіжних і вітчизняних виправно-виховних закладів у XIX – на початку XX ст. / Валентина Павлівна Шпак. – Полтава: АСМІ, 2005. – 336 с.
21. Энциклопедический словарь / Изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон. – Т. 24-А. – СПб, 1897. – С.546-547.
- Spysok vykorystanykh dzherel i literatury:**
1. Beliaeva L.I. Patronat v Rossii (XIX – nachalo XX v.). Uchebnoe posobie. Moskva, Akad. MVD Rossii, 1996, 115,[1] p.
  2. Vlasov P.V. Blagotvoritelnost i miloserdie v Rossii. Moskva, ZAO Izd-vo Centrpoligraf, 2001, pp.58–78.
  3. Gogel S. O razvitii i pravilnoj postanovke patronata v Rossii, Tyuremnyj vestnik, 1900, №11, pp. 522–534.
  4. Demchenko G.V. Obshchestva patronata – ih vozniknovenie i rasprostranenie, ustrojstvo i deyatelnost, B.m., V.g[1919], 23,19 p.
  5. Dril D.A. Nashi ispravitelno-vospitatelnye zavedeniya i voprosy ispravitelnogo vospitaniya, Zhurnal ministerstva justicii, 1898, №9, pp. 173–194.
  6. Zagalna kharakterystyka Derzhavnoi kriminalno-vykonavchoji sluzhby Ukrainy [E'lektronnyj resurs]. - Rezhyim dostupu : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>
  7. Luchinskij N.F. Pravila patronata nad tiuremnimi vipushchennikami. Spb, 1912, 43 p.
  8. Liublinskij P. I. Na smenu starogo prava: Sbornik statej po voprosam tekushhej pravovoj zhizni. Petrograd: Tipo-lit. Rumanova, 1915, 440 p.
  9. Mishina E.V. Patronat nad nesovershennoletnimi v dorevoljucionnoj Rossii, Istoriya gosudarstva i prava, 2002, №1, pp.10–14.
  10. Otchet po Glavnomu Tyuremnomu upravleniyu za 1909 g. Chast I. Ob'yasneniya. S.-Peterburg, Tipolitografiya S.-Peterburgskoj tyurmy, 1911, pp. 159–168 (Prilozhenie k №4 i 5 zhurnala «Tyuremnyj vestnik» za 1911 g.).
  11. Otchet po Glavnomu Tyuremnomu upravleniyu za 1910 g. Chast I. Ob'yasneniya. S.-Peterburg, Tipolitografiya S.-Peterburgskoj tyurmy, 1912, pp. 133–140 (Prilozhenie k №3 zhurnala «Tyuremnyj vestnik» za 1912 g.).
  12. Otchet po Glavnomu Tyuremnomu upravleniyu za 1911 g. Chast I. Ob'yasneniya. S.-Peterburg, Tipolitografiya S.-Peterburgskoj tyurmy, 1913, pp. 101-106 (Prilozhenie k №15 zhurnala «Tyuremnyj vestnik» za 1913 g.).
  13. Otchet po Glavnomu Tyuremnomu upravleniyu za 1912 g. Chast I. Ob'yasneniya. S.-Peterburg, Tipolitografiya S.-Peterburgskoj tyurmy, 1914, pp. 85–89 (Prilozhenie k №6-7 zhurnala «Tyuremnyj vestnik» za 1914 g.).
  14. Otchet po Glavnomu Tyuremnomu upravleniyu za 1913 g. Chast I. Ob'yasneniya. S.-Peterburg: Tipolitografiya Petrogradskoj tyurmy, 1914, pp. 131–133 (Prilozhenie k №12 zhurnala «Tyuremnyj vestnik» za 1914 g.).
  15. Otchet po Glavnomu Tyuremnomu upravleniyu za 1914 g. Chast I. Ob'yasneniya. Petrograd: Tipolitografiya Petrogradskoj tyurmy, 1915, pp. 131-135 (Prilozhenie k №1 zhurnala «Tyuremnyj vestnik» za 1916 g.).

16. Pavlova I.P. Tyurma i blagotvoritel'nost' v Rossijskoj imperii vtoroj poloviny XIX – nachala XX vv. Blagotvoritel'nost' v Rossii. Istoricheskie i socialno-ekonomicheskie issledovaniya. Spb., «iki Rossii», 2003, pp.319–333.
17. Selyanina V.V. Istoricheskie aspekty socialnogo patronata nesovershennoletnix pravonarushitelej v Rossii [E'lektronnyj resurs]. – Voprosy juvenalnoj justicii, 2001, №1. – Rezhim dostupa : <http://nan.ru/?f=publik/&p=24>.
18. Feldshtein G.S. Patronat. Ego neobxodimost i principy organizacii. Spb., Senatskaya tipografija, 1900, 56 p.
19. Fojnickij I. Patronat v Rossii i za granicej, Vestnik Evropy, 1878, fevral, pp.640–671.
20. Shpak V. P. Reabilitacijna dijalnistj dijalnist zarubizhnykh i vitchyznjanykh vypravno-vykhovnykh zakladiv u XIX – na pochatku XX st. Poltava, ASMI, 2005, 336 p.
21. Enciklopedicheskij slovar / Izd. F.A.Brokgauz, I.A.Efron. T.24-A. Spb., 1897, pp.546–547.

Аннотация

Виктория Стремецкая

Организация постпенитенциарного патронажа в Российской империи в XIX – начале XX в.

В статье освещается организация процесса осуществления постпенитенциарного патронажа в Российской империи в XIX - начале XX в. Прослеживается процесс перехода от тюремной благотворительности (заботы о состоянии тюрем в целом) к возникновению непосредственно патронажных обществ (сопровождение бывших узников). Анализируется деятельность обществ патронажа, в частности виды их работы, количество опекаемых. Выявлено, что среди видов помощи преобладало обеспечение освобожденных одеждой и обувью, денежная помощь, устройство на работу, размещение детей заключенных в приюты, и т.п. Общества опекали освобожденных после отбытия наказания (как после первого заключения, так и рецидивистов), досрочно и условно освобожденных, их семьи; совершеннолетних и несовершеннолетних обоих полов. Уделено внимание анализу законодательной базы, трудностей их функционирования.

Ключевые слова: попечительные о тюрьмах комитеты, постпенитенциарный патронаж, общества патронажа, освобожденный из пенитенциарного учреждения.

Summary

Victoriya Stremetska

Organization of the Post-Penitentiary Patronage in the Russian Empire in the XIXth - Early XXth Century

The article deals with the organization of the process of the post-penitentiary patronage in the Russian Empire in the nineteenth - early twentieth century. The process of evolution from prison charity (a care about the state of prisons in general) to patronage societies (a support of ex-prisoners) is traced. The activity of patronage societies, including types of their work, the number of wards is analyzed. It is revealed that among the types of assistance provision clothing and footwear, a financial aid, an employment, putting children of prisoners into the shelters, etc. were prevailed. The societies engaged released persons after serving the sentence (after the first sentence, and repeated offenders), parole and probation people, and their families; adults and juveniles of both sexes. Attention is paid to analysis of a legal basis, difficulties in the functioning of societies of patronage.

Key words: prison charity committees, post-penitentiary patronage, patronage society, discharged prisoner.
Дата надходження статті: «26» вересня 2014 р.

УДК 378:371.212.51

ЛАРИСА СУЩЕНКО,

*доктор педагогічних наук, доцент
(м.Запоріжжя)*

Методичний інструментарій формування фахової компетентності у майбутніх педагогів у процесі позааудиторної пошуково-дослідницької діяльності

У статті розглянуто авторський підхід застосування методичного інструментарію щодо формування фахової компетентності у майбутніх педагогів в процесі позааудиторної пошуково-дослідницької діяльності. Акцентовано на необхідності побудови сучасної вищої освіти за принципами організації науково-дослідницької діяльності із практично-прагматичною спрямованістю. Визначено та проаналізовано фактори системного впливу на ефективну пошуково-дослідницьку діяльність майбутніх педагогів.

Обґрунтовано особливості педагогічного супроводу професійно спрямованої науково-дослідної роботи майбутніх педагогів в межах експериментальної програми дослідження. Висвітлено підходи до побудови поетапного процесу організації пошукової роботи студентів.

Ключові слова: пошуково-дослідницька діяльність, позааудиторна робота, професіоналізм, фахова компетентність, професійна освіта, майбутній педагог.

Постановка проблеми у загальному вигляді... XXI століття – це часовий простір для системного переосмислення професіоналізму сучасного педагога. В добу бурхливого розвитку цивілізації й